

TATHMINI YA GATUZI DOGO LA KISII YA KATI

Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari Kenya

KISWAHILI

Karatasi ya Kwanza

(INSHA)

Julai / Agosti 2016

Muda: Saa 1¼

1. Hivi karibuni kumekuwa na ongezeko la visa vya wizi wa mitihani ya kitaifa humu nchini. Mwandikie barua rafiki yako aliye ughaibuni upendekeze jinsi ya kukabiliana na tatizo hili sugu.
2. Usalama wa nchi yetu unazidi kuzorota kila kukicha. Jadili.
3. Andika insha itakayothibitisha ukweli wa methali:
Zinduko la mwoga ni kemi.
4. Andika insha itakayomalizika kwa maneno haya:
. . . tulijifunga vibwebwe kuwavua wahasiriwa waliokuwa wamefunikwa na vifusi lakini jitihada zetu ziliambulia patupu.

TATHMINI YA GATUZI DOGO LA KISII YA KATI

Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari Kenya

KISWAHILI

Karatasi ya Pili

(Ufahamu, ufupisho, Matumizi ya lugha na lsimujamii)

Julai / Agosti 2016

Muda: Saa 2½

1. UFAHAMU (alama 15)**Soma taarifa inayofuata kisha uyajibu maswali**

Mwanamke wa kisasa anazaliwa na kukulia katika mazingira yaliyobadilika mno. Matazamio yake maishani ni tofauti kabisa na yale ya wanawake walioishi mapote mawili yaliyopita; wanawake makamu ya nyanyaake na mamaake kuu.

Yeye hatarajii kuzaliwa, kukua, kuolewa, kuwa mke wa bwana kumzalia mumewe watoto, na daima dawamu kuwa 'mwendani wa vijungu jikoni' akawapikia watoto na bwanake chakula; na akitoka jikoni aelekee shambani kulima, kichakani kuchanja kuni, mtoni kufua nguo na kuteka maji ya kutumia nyumbani. Mwanamke wa kisasa huandamana na mwanamume Akanyagapo mume, naye papo huutia wayo wake.

Mwanamke wa kisasa huenda shule na kujifunza yote yafunzwayo huko. Hushindana na wanawake kwa wanaume na kuibuka mshindi si mara haba. Huibuka mshindi katika msomo ya lugha, historia, jiografia, hesabu, sayansi na mengineyo sawa sawa na mwanamume.

Mwanamke wa kisasa hutaka kufanya kazi za kibega akazifanya. Akataka kuwa mwalimu akawa. Akataka kuwa daktari akafanikiwa. Almuradi siku hizi mwanamke hufanya kazi yoyote ile afanyayo mwanamume. Kuna wanawake marubani wa ndege, masonara, waashi, wahandisi, madereva wa magari, mawakili, mahakimu, mawaziri wakuu na hata marais wa nchi. Hakuna kazi isiyofanywa na mwanamke siku hizi.

Mwanamke wa kisasa hateswi akafyata ulimi. Anapohiniwa yeye hupigania haki yake kwa dhati na hamasa. Katu hakubali 'mahali pake' katika jamii alipotengewa na wanaume wenye mawazo ya kihafidhina yaliyopitwa na wakati.

Siku hizi mwanamke huolewa tu wakati amepata kazi ya kumwezesha kujikimu maishani au pale anapokuwa na hakika kwamba biashara yake, iwapo ni mfanyi biashara, imepiga hatua ya kutomrudisha ukatani

Mwanamke wa kisasa haamuliwi katika jambo lolote bali hufanya maamuzi yake mwenyewe. Kwa upande mwingine mwanaume wa kisasa ambaye bado amefungwa pingu na taasubi za kiume hapendezwi na mwanamke huyu. Huuma kidole akatamani ya kale, lakini wapi! Analazimika kumkubali mwanamke huyu kama mshirika sawa maishani, na kuishi naye, apende asipende shingo upande analazimika kukubali kwamba mabadiliko haya sio mithili ya kiwingu kipitacho bali ni ya aushi

Maswali

- a) Fafanua msembo: 'Mwendani wa vijungu jiko' unavyodokeza hali ya mwanamke katika jamii. (alama 2)
- b) Ni vipi jamii imemfanya mwanamke hayawani wa mizigo. (alama 2)
- c) Mwanamume wa kisasa anamwonaje mwanamke wa kisasa? (alam 2)
- d) Taja mifano sita ya 'mawazo ya kihafidhina' (alama 6)
- e) Eleza maana ya (alama 3)
 - i) akafyata ulimi .
 - ii) ukatani.
 - iii) Taasubi za kiume .

2. MUHTASARI (alama 15)**Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali**

Siku hiyo nilipitia mahali hapo kama yalivyokuwa mazoea yangu. Nilimuona yule mtu amelala pale pale, hatingishiki, kama nilivyokuwa nikimuona siku hizi zote, mwaka nenda mwaka rudi. Nilisimama huku nikishangaa kwa mara nyingine tena.

Nilikuwa najitayarisha kujiendea na hamsini zangu mtu huyo alipojipinda kwa mbali sana, kwa hakika nilidhani macho yangu yananihadaa. Nikayakodoa zaidi ili nione vizuri zaidi ibura yote iliyomoe mwilini mwangu ili niyatoe matongo ambayo

nilituhumu kwamba yaliitia zingezinge nadhari yangu kiasi cha kunifanya kutoona barabara. Nilipohakikisha ya kwamba ni akili yangu tu iliyokuwa imenihadaa, nikaamua kuendelea na safari yangu kwenda kujitafutia riziki.

Hatua ya kwanza na ya pili, moyo haukunipa sauti katika kilindi cha moyo wangu ikanisihi na kunitafadhalisha nitazame nyuma. Kutupa jicho nyuma, nikamnasa mtu huyo akigeuka! Nikashtuka sana! Jambo la kwanza nilidhani macho yangu yameingiwa na kitu kilichoyafanya kuona mambo yasiyokuwepo. Pili, nilidhani iwapo niliyoyaona yana msingi wowote, basi huenda ama nina wazimu, au yule mtu ni mzuka, hasa kwa vile ilionekana ni mimi tu nimuonaye. Nilikuwa niko katika hali ya kufanya uamuzi kuhusu dhana zangu hizi aina aina mtu huyo alipojigeuzageuza, kisha akafunua macho! Moyo ulinienda mbio. Nilitaka kutifua vumbi ili wazimu usinizidie, lakini sikupata nafasi. Mtu yule alijizoaoza, na kuketi kitako. Kisha akatokwa na maneno katika lugha iliyofanana sana na Kiswahili. Niliyaelewa aliyokuwa akisema.

Ajabu ya maajabu, mtu huyo alidai ya kwamba tangu alipolala kivulini hapo tangu jana baada ya chakula cha mchana, hakuota ndoto hata moja bali usingizi wake ulikuwa mithili ya gogo! sasa nilikuwa na hakika kwamba ikiwa mimi sina wazimu, basi kiumbe yule aliyevaa ngozi iliyochakaa sana katika mpito wa miaka hakika ana wazimu. Nilitaka kuhakikisha, hivyo nilimkumbusha kwamba amelala mahali hapo kwa muda wa miaka mingi sana.

Kusikia hayo alianza kunikagua. Akasema nimevaa kizungu. Akanitajia tofauti nyingi baina ya vijana aliowazoea na mimi. Mwisho wa yote akaniuliza kama siku hiyo si tarehe kumi na nane mwezi wa pili mwaka wa 1897. Nikadhani anafanya mzaha kwa hivyo nikacheka. Nilipoona kicheko changu kinamuudhi, nikamwambia siku hiyo ni tarehe kumi na nane mwezi wa pili mwaka wa 1997. Nilipoona amaeshangaa kwa dhati, nikagundua ukweli. Alikuwa amelala kwa karne nzima!

Maswali

- a) Fupisha aya tatu za kwanza kwa maneno 80 (alama 9, 2 utiririko)
- b) Bila kupoteza maana fupisha aya mbili za mwisho. (Maneno 45) (alama 6, 1 utiririko)
- 3. MATUMIZI YA LUGHA. (alama 40)**
- a) Taja vigezo vitatu vitatu vinavyotumiwa kuainisha sauti za irabu na konsonanti (alama 3)
- b) Ainisha viambishi vya neno: 'mmtumaye' ukizingatia majukumu (alama 2)
- c) Tambua chagizo katika sentensi hii.
Mandela alisafiri kwa mangera. (alama 2)
- d) Tunasema : Yeye ndiye aliyenituma. Sasa kamilisha. (alama 2)
- i) Mimi .
- ii) Sisi .
- e) Weka nomino hizi katika ngeli zao (alama 2)
- i) Mjusi.
- ii) Uasi .
- f) Changanua kwa kielelezo cha mistari. (alama 4)
Aliyenituma ni mtoto mchanga sana.
- g) Andika kwa kinyume (alama 1)
Mtoto mweusi ametababsamu sana.
- h) Andika kwa umoja. (alama 2)
Mishale yao ilifungwa kwa manyoya mengi meusi
- i) Tunga sentensi moja kutofautisha kati ya fua na vua. (alama 2)
- j) Nyambua vitenzi hivi kwa kauli ya kutendeshea. (alama 2)
- i) Lia .
- ii) Nya .
- k) Neno KINA hutumiwa kuelezea watu wenye jinsia, ukoo, ujamaa, tabia au hali fulani. Kwa mfano, kina mama. (alama 2)
Toa matumizi mengine mawili.
- l) Andika neno moja lenye visehemu vifuatavyo vya kisarufi. (alama 2)
nafsi ya pili umoja, hali isiyowezekana, yambwa tendwa, mzizi, kauli tendea.
- m) Onyesha kiima katika hii sentensi na ueleze muundo wake. (alama 2)
Mimi na juma tutaenda kwao leo.
- n) Ainisha virai vilivyopigiwa mistari chini yao. (alama 2)
Mtoro aliruka juu ya ua na kutorokea mbali kabisa.
- o) Andika kwa udogo wingi: (alama 2)
Yule nyoka alikatwa mkia.
- p) Andika upya ukitoa visawe vya maneno yaliyopigwa mistari. Ndovu alimfukuza hadi juu ya kiduta na kumwangusha nacho. (alama 2)
- q) Toa maana tatu za hii sentensi: Alinunuliwa kuku na mtoto wake. (alama 3)
- r) Andika sentensi sahili zilizoko katika sentensi hii. (alama 3)
Kizito ni mgonjwa na amesema ataenda hospitali kesho.
- 4. ISIMUJAMII (alama 10)**
- a) Eleza sifa tatu kuu za lugha ya taifa. (alama 3)
- b) Kwa mifano saba onyesha majukumu ya lugha za taifa. (alama 7)

102/3

TATHMINI YA GATUZI DOGO LA KISII YA KATI

Hati ya Kuhitimu Elimu ya Sekondari Kenya

KISWAHILI

FASIHI YA KISWAHILI

Julai / Agosti 2016

Muda: Masaa 2½

1. LAZIMA : SEHEMU YA 'A'**USHAIRI**

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali yanayofuata.

Na wahenga wakalanga, daraja tulivuke
Kwa karibu tukisonga, tusije fanya uhuni
Daraja kuhongahonga, tunekane hayawani
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Ni daraja lenye miba, kesho kiwa mikononi
Utatamani kuiba, kesho yako kuauni
Madhara yake ni tiba, kesho yako i motoni
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Daraja ukishavuka, kozi gani taandama?
Tabibu handisi toka, ni ndoto ilotuama.
Uhuni ulokutoka, kozini ukaungama.
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Ya nini kuparamia, daraja kuvuka bila
Kujali ya jalia? Kama si kuacha mila
Ya mkato kutandia, mwisho kupata madhila
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Wanafuu takateni, wakufuu takateni
Ya kesho tayatakeni, ulivyoota ndotoni
Ya nini kuharibuni, miaka yote shuleni
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Wazazi walimu acha, na wanagenzi acheni!
Wa mtihani wizi acha, maisha yetu tuguni
Maisha bora kukicha, sote hapa twatakeni
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

Daraja ni mtihani, tulofanya kulangua,
Viongozi takateni, mtihani sisumbua
Achini purukushani, kesho ya wanetu kua
Uwazi wako na mimi, maisha bora ya kesho.

MASWALI

a) Eleza dhamira ya mshariri katika utunzi huu.	(alama 2)
b) Kwa kuzingatia vina na mishororo, bainisha bahari mbili zinazojitokeza katika shairi hili.	(alama 2)
c) Taja madhara ya kuibia mtihani kwa mujibu wa shairi.	(alama 2)
d) Kwa mfano mwafaka, onyesha matumizi ya mishata.	(alama 2)
e) Bainisha tamathali mbili za usemi zilizotumiwa katika shairi hili.	(alama 2)
f) Tambua na ueleze umuhimu wa idhini ya mshairi kama inayojitokeza katika shairi hili.	(alama 3)
g) Fafanua muundo wa ubei wa pili.	(alama 3)
h) Andika ubeti wa tatu kwa lugha nathari.	(alama 4)

SEHEMU YA B**TAMTHILIA:****Mstahiki Meya : Timothy M. Arege****Jibu swali la 2 au la 3**

2. 'Wanafaa kusukumwa kabisa mpaka wajue kuwa wao ni wananchi na kuna wenye nchi.'
- a) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (alama 4)
- b) Kwa kurejelea dondoo hili, taja na ueleze sifa mbili za msemaji. (alama 4)
- c) Huku ukirejelea tamthilia hii ya mstahiki meya, thibitisha kuwa kuna wananchi na wenye nchi. (alama 12)
3. Tamthilia ya Mstahiki Meya imepewa anwani ya kitashtiti. Thibitisha ukweli wa kauli hii kwa kurejelea tamthilia nzima ya *Mstahiki Meya*. (alama 20)

SEHEMU YA C**RIWAYA:****Kidagaa kimemwozea; Ken Walibora****Jibu swali la 4 au la 5**

4. "We cherish the freedom enjoyed by all citizens of this country. We cherish every opportunity to freely partake of the national cake. We cherish the freedom to eat the fruits of independence without fear or favour . . ."
- a) Weka dondoo hili katika muktadha wake (alama 4)
- b) Bainisha tamthali moja ya usemi inayojitokeza katika dondoo hili. (alama 2)
- c) Kwa kurejelea riwaya nzima ya *Kidagaa kimemwozea*, onyesha kinyume cha maneno haya. (alama 14)
5. Kwa kurejelea riwaya *Kidagaa kimemwozea* onyesha haki za watoto zinavyokiukwa. (alama 20)

SEHEMU YA D:**HADITHI FUPI****Damu Nyeusi na Hadithi nyingine : Ken Walibora na Said A. Mohamed****Jibu swali la 6**

6. a) *Mwana wa Darubini* : K.M Mbai (alama 10)
- "Nimebaini nimekosa mwisho wa kukosa. Dhambi zangu ni nyingi na sitaki ziniandame kaburini"
- i) Weka dondoo hili katika muktadha wake. (alama 4)
- ii) Kwa kurejelea hadithi "*Mwana wa Darubini*," fafaua matatizo sita yanayomkumba mwanamke. (alama 6)
- b) *Damu Nyeusi* : K. Walibora. (alama 10)
- "Msifikiri kwamba mzungu anatupenda sisi watu weusi."
- Thibitisha ukweli wa kauli hii kwa kurejelea hadithi "*Damu Nyeusi*". (alama 10)

SEHEMU YA E:**FASIHI SIMULIZI****Jibu swali la 7**

7. Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu Maswali yanayofuata:
- Ikiwa kweli wewe ni mwanangu,
Niliyefungua kiburebure kuelimisha.
Mpaka chuo kikuu cha Uingereza,
Inakufanya sasa ujione bora kuniliko,
Upite ukinitemea mate,
Unidharau kiasi cha kunikana,
Miungu na waone chozi langu, wasikie kilio changu,
Radhi zao wasiwahi kukupa,
Laana wakumiminie,
Uje, kulizwa mara mia na wanao
Usiwahi kufurahia hata siku moja pato lao,
Watakalokupa likuletee simanzi badala ya furaha!
- a) Tambua kipera cha fasihi simulizi kinachohusishwa na kifungu hiki. (alama 2)
- b) Fafaua sifa zozote tano za kipera hii. (alama 10)
- c) Misimu hundwa kwa njia mbalimbali. Thibitisha. (alama 8)